

نقض حق نشر در خودآرشیوی ریسرچ گیت

حمیدرضا جمالی مهموئی¹

تاریخ دریافت: 95/08/25

تاریخ پذیرش: 95/09/11

چکیده

هدف: بررسی میزان نقض حق نشر ناشران توسط اعضاء ریسرچ گیت در خود آرشیوی متن کامل مقاله‌ها. روش / رویکرد پژوهش: طی یک نمونه‌گیری تصادفی دو مرحله‌ای، یک نمونه 500 تایی از مقاله‌های انگلیسی تمام‌متن مجله‌ها در ریسرچ گیت موجود بود انتخاب و اطلاعات آنها و نویسندگانشان از ریسرچ گیت گردآوری شد. سپس نقض حق نشر با توجه به سیاست ناشر مجله که در سایت مجله یا در سایت شرپالرومئو ذکر شده است، مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها: نتایج نشان داد که 64 (4/13%) مقاله، پیش چاپ (پیش از داوری)، 26 مقاله، پس چاپ (پس از داوری) و 407 (2/81%) مقاله، فایل نهایی ناشر بودند. یافته اصلی این بود که 2/40 درصد مقاله‌های تمام متن بر خلاف سیاست حق نشر ناشر و با نقض توافقنامه آنها در ریسرچ گیت فراگذاری شده‌اند. اگر چه علوم اجتماعی در مجموع مقاله کمتری نسبت به سایر علوم داشتند اما تعداد موارد نقض حق نشر در علوم اجتماعی بیش از سایر حوزه‌ها بود. نتیجه‌گیری: عمده مشکل نقض حق نشر مربوط به مواردی است که نویسندگان از فایل نهایی ناشر برای خودآرشیوی استفاده می‌کنند. نظر به این که دو پنجم مقاله‌های تمام متن ریسرچ گیت حق نشر را نقض کرده‌اند، نیاز است این سایت سازوکاری برای رصد نقض حق نشر در نظر بگیرد.

کلیدواژه‌ها: حق نشر، ریسرچ گیت، نقض حق نشر، مقاله، مجله، خودآرشیوی، سپردنگاه، دسترسی آزاد، نویسندگان

¹. دانشیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه خوارزمی h.jamali@gmail.com

ریسرچ‌گیت¹، یک شبکه اجتماعی علمی مستقر در برلین که در سال 2008 تأسیس شد، به سرعت نزد پژوهشگران مقبول‌تر می‌شود. تا آبان 1395، این شبکه دارای 11 میلیون عضو از 193 کشور جهان و بیش از 100 میلیون اثر علمی بود². در سال 2015 به طور متوسط هر روز ده هزار نفر عضو سایت شدند و هر ماه دو میلیون اثر جدید به آن اضافه می‌شد³.

ریسرچ‌گیت علاوه بر این که یک شبکه اجتماعی علمی است، یک سپردنگاه نیز محسوب می‌شود چون این قابلیت را دارد که پژوهشگران متن کامل آثار خود را روی آن فراگذاری (آرشیو) کنند. برای درک بهتر نقش مهم ریسرچ‌گیت در دسترس‌پذیر کردن متن کامل مقاله‌های مجله‌ها به شکل رایگان کافی است به این نکته اشاره شود که ده درصد پیوندهایی که گوگل اسکالر در نتایجش به متن کامل مقاله‌ها ارائه می‌دهد مربوط به فایل‌هایی است که روی ریسرچ‌گیت قرار دارند و این سایت به تنهایی بزرگترین منبع منفرد متن کامل در نتایج گوگل اسکالر محسوب می‌شود (جمالی و نبوی⁴، 2015؛ مارتین-مارتین⁵ و همکاران، 2014).

بعضی از این فایل‌های متن کامل را خود نویسندگان فراگذاری نکرده‌اند بلکه خزنده‌های خود ریسرچ‌گیت آنها را از سپردنگاه‌های دیگر مثل آرزویو (arxiv.org) دریافت و به پروفایل نویسندگان اضافه می‌کنند. اما بسیاری از فایل‌ها را خود نویسندگان فراگذاری می‌کنند. ریسرچ‌گیت برای رعایت حق نشر ناشران به نویسندگان مقاله‌ها کمک می‌کند؛ به این شکل که به هر مجله یک صفحه اختصاص داده است و در آن به اطلاعات مربوط به سیاست‌های خودآرشیوی آن مجله پیوند می‌دهد (مثال: https://www.researchgate.net/journal/0138-9130_Scientometrics). اما ریسرچ‌گیت

رعایت حق نشر توسط نویسندگان هنگام خودآرشیوی را رصد نمی‌کند و خود نویسندگان مسئول این کار هستند. رعایت نکردن البته همیشه عمدی نیست و ممکن است نویسنده از سیاست ناشر آگاه نباشد که آن را رعایت کند و گاه ممکن است آگاه باشد، اما به اندازه کافی به این مسئله اهمیت ندهد. هدف این مقاله این است که میزان رعایت یا نقض حق نشر را در خودآرشیوی متن کامل مقاله‌های مجله‌ها توسط اعضای ریسرچ‌گیت بررسی کند. این مسئله از این نظر اهمیت دارد که میزان رعایت اخلاق پژوهش توسط نویسندگان و نیز میزان دسترسی رایگان غیر مجاز به مقاله‌ها را که جزئی از دسترسی آزاد محسوب می‌شود نشان می‌دهد. روشن شدن این پدیده از این نظر نیز مهم است که اگر نقض حق نشر شایع باشد، ریسرچ‌گیت لازم است اقدامی برای کاهش آن انجام دهد در غیر این صورت احتمال درگیری حقوقی ناشران با این سایت و حذف یا تغییر بخشی از خدمات این سایت وجود دارد. با وجود اهمیت مسئله، هیچ

¹ ResearchGate.net

² ResearchGate Fact Sheet, <https://www.researchgate.net/press>

³ <https://explore.researchgate.net/display/news/2015/01/21/Celebrating+6+million+members>

⁴ Jamali & Nabavi

⁵ Martin-Martin

اطلاعی از این جنبه از مقاله‌های ریسرچ‌گیت در دست نیست. بنابراین پرسش اصلی این است که چند درصد از مقاله‌های تمام متن که نویسندگان عضو ریسرچ‌گیت آنها را آرشیو کرده‌اند، توافقنامه حق نشر ناشران را نقض کرده‌اند؟ علاوه بر این، مقاله به این پرسش نیز می‌پردازد که آیا میان ویژگی‌های نویسندگان و مقاله‌های ناقض حق نشر با نویسندگان و مقاله‌های غیرناقض تفاوتی وجود دارد؟ منظور از حق نشر در این مطالعه، مفاد توافقنامه میان نویسنده و ناشر مجله است که نویسندگان پیش از انتشار مقاله خود در مجله آن را می‌پذیرند.

موضوع این مطالعه به چند حوزه نقض حق نشر توسط نویسندگان، خودآرشیوی و ریسرچ‌گیت مرتبط است. در اینجا به آثار مرتبطی که به نقض حق نشر توسط نویسندگان و رعایت حق نشر در خودآرشیوی مرتبط هستند اشاره می‌شود، اما از آثار مرتبط با ریسرچ‌گیت فقط به مواردی اشاره می‌شود که به طور مشخص به بررسی مقاله‌های ریسرچ‌گیت پرداخته‌اند و نه ویژگی‌های دیگر مثل نقش آن به عنوان شبکه اجتماعی و غیره.

اگر چه پژوهش‌های معدودی در مورد رفتار نقض حق نشر در میان مصرف‌کنندگان اطلاعات (به ویژه دانشجویان) وجود دارد (مثل تحقیق اینابا و یامازاکی¹ (2015) در خصوص استفاده دانشجویان ژاپنی از محتوای صوتی و ویدئویی) وجود دارد، اما پژوهش‌چندانی در مورد این رفتار در میان تولیدکنندگان اطلاعات (نویسندگان) چه در ایران و چه خارج از ایران وجود ندارد.

در مورد خودآرشیوی، تنها اثر مرتبط ایرانی، پژوهش اجاق و کوشا (1390) در مورد رفتار خودآرشیوی نویسندگان علوم و علوم اجتماعی است که نشان داد که نویسندگان حوزه ریاضی بیش از سایر حوزه‌های علوم اقدام به خودآرشیوی می‌کنند، اما این پژوهش به جنبه‌های حق نشر پرداخت. مرتبط‌ترین پژوهش خارجی حوزه خودآرشیوی، پژوهش کوی² (2009) است. وی 14881 مقاله را که 771 عضو هیئت علمی یک دانشگاه آمریکایی در صفحات شخصی خود سیاه کرده بودند بررسی کرد. از تمام مقاله‌های مجله‌ها، 32 درصد دارای لینک به نسخه تمام متن مقاله بودند در حالی که 77 درصد از مقاله‌ها قانوناً قابلیت خودآرشیوی داشتند. این دو عدد نشان دهنده میزانی از خودآرشیوی تحقق نیافته بود. در کل 59 درصد از مقاله‌هایی که اعضای هیئت علمی خودآرشیوی کرده بودند نسخه نهایی ناشران بود و 41 درصد نسخه دیگری (پیش‌چاپ یا پس‌چاپ). سی و هشت درصد از مقاله‌های تمام متن، حق نشر را نقض کرده بودند.

آمار مربوط به میزان نقض حق نشر مثل 38 درصد ذکر شده در مقاله کوی (2009) لزوماً به معنای عمدی بودن این رفتار از سوی نویسندگان نیست. گد، اوپنهایم و پروبس³ (2003) ذکر کردند که نقض حق نشر لزوماً یک رفتار عمدی نیست و پیمایش 580 پژوهشگر توسط آنان نشان داده که یک سوم آنها آگاهی

¹ Inaba & Yamazaki

² Covey

³ Gadd, Oppenheim, and Proberts

کافی از این که چه کسی مالک حق نشر مقاله‌هایشان است نداشتند. علاوه بر این، میزان حق نشر می‌تواند به حقوقی که ناشران به نویسندگان می‌دهند نیز مرتبط باشد. یک بررسی نسبتاً قدیمی در مورد توافقنامه‌های حق نشر ناشران نشان داده که 5/28 درصد از آنها به نویسندگان هیچ حقی برای استفاده از اثرش نمی‌دهند و 5/42 درصد نوعی از خودآرشیوی را پشتیبانی می‌کردند (گد، اوپنهایم و پروبس، 2003ب). تحقیق جدیدتری در همین زمینه بر روی 100 ناشر بزرگ نشان داد که 4/80 درصد از 1/1 میلیون مقاله نمایه شده در اسکوپوس در سال 2010 قابلیت نوعی از خودآرشیوی را داشتند. (لاکسو¹، 2014).

بعد دیگر نقض حق نشر این است که دسترس پذیر کردن مقاله به شکل غیرقانونی همیشه توسط خود نویسندگان صورت نمی‌گیرد. تحقیق کاباناک² (2016) بر روی سایت LibGen (که در ایران نیز پر استفاده است) نشان داد که اکثر 25 میلیون سند (42 ترابایت) موجود در این سایت، مقاله‌هایی هستند که به شکل غیرقانونی به رایگان در اختیار عموم قرار گرفته‌اند. این مقاله‌ها یا توسط کاربران سایت (نه نویسندگان) و یا شیوه‌های دیگر در اختیار این سایت قرار گرفته‌اند. بررسی وی نشان داد که 36 درصد از مقاله‌های دارای DOI در این سایت قابل دسترسی بودند که این رقم برای مقاله‌های منتشر شده توسط سه ناشر بزرگ یعنی الزویر، اشپرینگر و وایلی به 68 درصد می‌رسید.

در مورد ریسرچ‌گیت در پنج سال گذشته پژوهش‌های متعددی انجام شده است که به ابعادی مثل کاربرد آن به عنوان شبکه اجتماعی در پژوهش (جمالی و همکاران، 2014) یا نقش آن به عنوان یک بستر برای کسب و ارتقاء شهرت دانشگاهی (جمالی، نیکلاس و هرمن، 2015) و موارد دیگر پرداخته‌اند. اصلی‌ترین پژوهشی که در مورد مقاله‌های ریسرچ‌گیت انجام شده است، پژوهش تلوال و کوشا³ (2016) است که نشان داد غالب مقاله‌های ریسرچ‌گیت، مقاله‌های تازه منتشر شده هستند و پوشش موضوعی مقاله‌ها نیز یکسان نیست به این صورت که هنر و علوم انسانی، حرفه‌مندان سلامت و علوم تصمیم‌حضور ضعیفی در ریسرچ‌گیت دارند.

پژوهش‌ها نشان‌دهنده کاربرد روبه‌گسترش ریسرچ‌گیت هستند و آمار خود سایت هم نشان‌دهنده افزایش استفاده از آن است. با توجه به نقشی که ریسرچ‌گیت در دسترسی به مقاله‌ها دارد و آمار پیشین (مثل کوی، 2009) که نشان می‌دهند درصد قابل توجهی از مقاله‌های قابل دسترسی به شکل رایگان در حقیقت به شکل غیرمجاز در دسترس هستند، لازم است وضعیت مقاله‌های ریسرچ‌گیت از این لحاظ بررسی شود.

¹ Laakso

² Cabanac

³ Thelwall & Kousha

روش

در زمان گردآوری داده (اواخر 1394)، ریسرچ گیت دارای 80 میلیون اثر منتشر شده بود که 19 میلیون آن تمام متن بود. محاسبه حجم نمونه با سطح اطمینان 95٪ و فاصله اطمینان 5 عدد 380 را نشان می دهد¹. با این حال، پژوهشگر حجم نمونه را برای سادگی محاسبه‌ها و نیز اطمینان از تنوع داده‌ها عدد رند 500 در نظر گرفت. در آن زمان (اواخر 1394) ریسرچ گیت دارای یک سری فایل‌های نقشه سایت ایکس ام ال (xml) بود (ریسرچ گیت این فایل‌های ایکس ام ال را اکنون حذف کرده است). صفحه اصلی این نقشه سایت‌ها در آدرس زیر قرار داشت که شامل آدرس لیست‌های ایکس ام ال اعضا و انتشارات بود.

<https://www.researchgate.net/sitemaps/sitemap-index.xml>

هر صفحه نقشه سایت مربوط به انتشارات شامل آدرس یو آر ال 50 هزار مقاله موجود روی سایت ریسرچ گیت بود. در زمان گردآوری داده 437 عدد از این فایل‌های ایکس ام ال موجود بود که از

<http://www.researchgate.net/sitemaps/sitemap-publications1.xml>

شروع می شد و تا صفحه زیر ادامه داشت.

<http://www.researchgate.net/sitemaps/sitemap-publications437.xml>

آدرس هر مقاله به شکل زیر در این صفحات ایکس ام ال مشخص شده بود مثل مثال زیر

https://www.researchgate.net/publication/1740555_Koszul_duality_and_modular_representations_of_semi-simple_Lie_algebras

بنابر این در مجموع آدرس حدود 21850000 مقاله در این 437 صفحه ایکس ام ال موجود بود. برای گردآوری داده‌ها ابتدا با 20 عدد تصادفی از 1 تا 437 انتخاب شد و صفحات ایکس ام ال معادل آنها از ریسرچ گیت فروگذاری شد که در مجموع شامل آدرس یک میلیون مقاله می شد. این آدرسها به یک فایل اکسل منتقل شد و از بین آنها یک نمونه تصادفی 500 تایی انتخاب شد. از آنجایی که این آدرسها شامل مقاله‌های غیر انگلیسی، مقاله‌های کنفرانس‌ها، مقاله‌های بدون متن کامل و غیره نیز می شد، لذا در انتخاب نمونه 500 تایی فقط آثاری انتخاب شد که مقاله انگلیسی زبانی بودند که متن کامل آنها روی ریسرچ گیت موجود بود، مقاله، مرتبط با یک مجله مشخص بود و متن کامل توسط یکی از نویسندگان مقاله روی ریسرچ گیت آرشیو شده بود.

سپس با بررسی صفحه مقاله در ریسرچ گیت اطلاعات مربوط به آن از جمله تعداد دانلود، تعداد بازدید، تعداد استناد، سال نشر، تعداد نویسنده، نام مجله، نوع نسخه مقاله (پیش چاپ یا نسخه قبل از داوری، پس چاپ یا نسخه پس از داوری، و نسخه نهایی یا نسخه ناشر)، حوزه موضوعی مجله، تاریخ بازگذاری فایل روی ریسرچ گیت، و شماره نویسنده مسئول بازگذاری در میان نویسندگان ثبت شد. بعد با بازدید از صفحه نویسنده‌ای که مقاله را روی ریسرچ گیت قرار داده بود اطلاعات مربوط به وی نیز گردآوری شد

¹ محاسبه حجم نمونه با سایت زیر انجام شد: <http://www.surveysystem.com/sscalc.htm>

ز جمله جنسیت، کشور وابستگی سازمانی، حوزه موضوعی وی، وجود عکس در پروفایل وی، تعداد انتشارات، تعداد مقاله مجله، تعداد مقاله مجله تمام متن، و عدد آرچی¹ وی. عدد آرچی، شاخصی است که ریسرچ گیت با استفاده از آماری مثل تعداد مقاله و دانلود و موارد دیگر برای نشان دادن وضعیت فرد در اجتماع علمی محاسبه می کند.

برای این که مشخص شود که مقاله با نقض یا با رعایت حق نشر ناشر در ریسرچ گیت فراگذاری شده است یا نه نام مجله در سایت شرپا/رومئو² جستجو شد و سیاست خود انتشاراتی مجله ثبت شد. سپس با توجه به این که فایل تمام متن چه نسخه ای از مقاله بود به پرسش های زیر پاسخ داده شد تا مشخص شود که مقاله حق نشر را نقض کرده است یا خیر.

- اگر مقاله، نسخه پیش چاپ است، مجله باید اجازه خودآرشیوی نسخه پیش چاپ را بدهد.
- اگر مقاله، نسخه پس چاپ است، مجله باید اجازه خودآرشیوی نسخه پس چاپ را بدهد. اگر مجله دارای یک تأخیر زمانی در خودآرشیوی نسخه پس چاپ است، تاریخ فراگذاری مقاله در ریسرچ گیت باید از تاریخ نشر مقاله بعلاوه میزان تأخیر زمانی تعیین شده توسط ناشر (مثلاً 12 ماه) بیشتر باشد.
- اگر مقاله، نسخه نهایی یا پی دی اف ناشر است، مجله یا باید دسترسی آزاد باشد، یا تلفیقی باشد که گزینه انتشار مقاله به شکل دسترسی آزاد داشته باشد و مقاله با این شیوه منتشر شده باشد، یا اجازه خود انتشاری نسخه نهایی را بلافاصله یا با تأخیر داده باشد. همچنین تمام مقاله های این گروه در سایت مجله رؤیت شدند تا مشخص شود که آیا در سایت خود مجله نیز مقاله به شکل رایگان قابل دسترس است یا خیر. لازم به ذکر است مجله تلفیقی یا هیبرید، مجله هایی هستند که دسترسی آزاد نیستند، اما به نویسندگان این گزینه را می دهند که اگر مایل بود با پرداخت هزینه مقاله اش را به صورت دسترسی آزاد منتشر کند.

یافته ها

پانصد مقاله مورد بررسی از 464 مجله بودند؛ 107 مقاله متعلق به مجله های دسترسی آزاد و 393 مقاله (6/78٪) متعلق به مجله های غیر دسترسی آزاد بودند.

نسخه مقاله و رنگ مجله

با توجه به نوع نسخه ای که نویسندگان در ریسرچ گیت آرشیو کرده اند (جدول 1)، متن کامل بیش از چهارم پنجم مقاله ها نسخه نهایی ناشر بود که نزدیک به نیمی از آنها توافقنامه حق نشر ناشر را نقض کرده اند. تعداد مقاله های پیش چاپ 67 مقاله بود که تنها دو مورد از آنها ناقض حق نشر بودند به این علت که ناشران این مجله ها اجازه آرشیو کردن نسخه پیش چاپ را نمی دهند.

¹ RG Score

² <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/search.php>

جدول 1. نسخه مقاله و نرخ نقض حق نشر

مقاله‌های ناقص حق نشر		کل مقاله‌ها	
تعداد	درصد از مقاله‌های ناقص	تعداد	درصد از کل
پیش چاپ	3	2	4/13
پس چاپ	7/80	21	2/5
نسخه ناشر	1/48	196	2/81
جمع	2/40	201	100

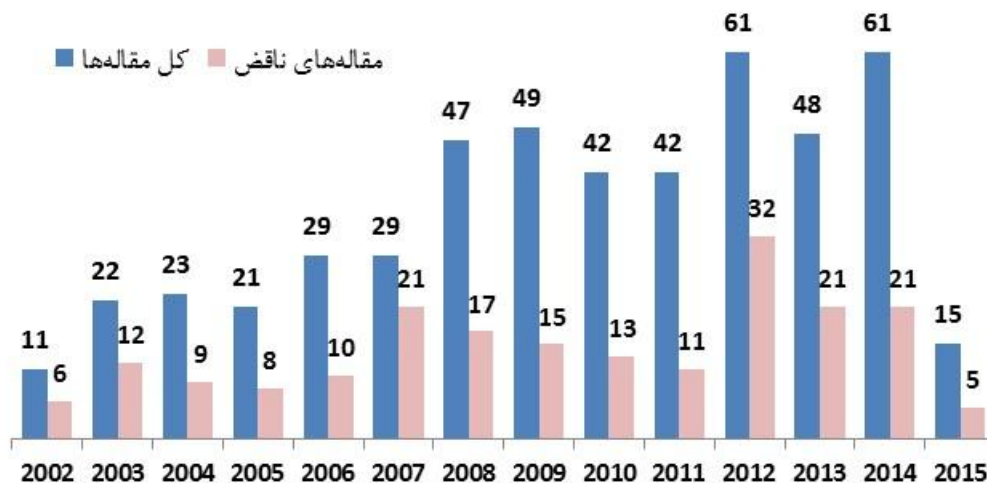
بیش از نیمی (58 درصد) از مجله‌ها دارای رنگ سبز هستند (جدول 2). رنگ سبز به معنی آن است که ناشر اجازه خودآرشیوی مقاله را به شکل پیش‌چاپ، یا پس‌چاپ یا نسخه نهایی می‌دهد. بیشتر مقاله‌هایی که حق نشر را نقض کرده‌اند (7/69٪) از مجله‌های سبز هستند. سی و یک مجله آبی بودند که اجازه آرشیو نسخه پس‌چاپ یا نسخه نهایی را می‌دهند، 83 مجله زرد بودند که اجازه آرشیو نسخه پیش‌چاپ را می‌دهند و 31 مجله سفید بودند که اجازه هیچ نوع خودآرشیوی را نمی‌دهند. 48 مجله نیز در شریا بررسی نشده بودند و 15 مورد هم در پایگاه شریا یافت نشد. مواردی که اطلاعات آنها در شریا یافت نشد از طریق سایت خود مجله مورد بررسی قرار گرفتند.

جدول 2. رنگ مجله‌های منتشرکننده مقاله‌ها

مقاله‌های ناقص حق نشر		کل مقاله‌های		رنگ شریا
تعداد	درصد	تعداد	درصد	
7/69	140	6/58	293	سبز
3	6	2/6	31	آبی
4/19	39	6/16	83	زرد
4	8	2/6	31	سفید
5/3	7	6/9	48	رنگ‌بندی نشده
5/0	1	3	15	پیدا نشد
100	201	100	500	کل

ویژگی‌های مقاله‌ها

شکل 1 سال نشر کل مقاله‌ها (ستون تیره) و مقاله‌های ناقص حق نشر (ستون روشن) را نشان می‌دهد. بیشترین مقاله در کل مربوط به سالهای 2012 و 2014 است و بیشترین مقاله ناقص حق نشر نیز مربوط به سال 2012 است.

شکل 1. سال نشر مقاله‌ها

جدول 3 تعداد استناد، دانلود و بازدید از کل مقاله‌ها و مقاله‌های ناقض حق نشر را نشان می‌دهد. میانگین تعداد استناد در کل مقاله‌ها و نیز مقاله‌های ناقض حق نشر 4 است و میانگین دانلود برای کل مقاله‌ها 29 و در مورد مقاله‌های ناقض حق نشر 31 است. آزمون ناپارامتری من-ویتنی (که برای بررسی تفاوت معنادار میان دو گروه مستقل به کار می‌رود) تفاوت معنی‌داری میان مقاله‌های ناقض حق نشر و سایر مقاله‌ها از نظر تعداد بازدید، دانلود و استناد نشان نداد.

جدول 3. تعداد بازدید و دانلود و استناد مقاله‌ها

مقاله‌های ناقض حق نشر				کل مقاله‌ها			
میانگین	میانگین	انحراف معیار	انحراف معیار	کمینه	بیشینه	میانگین	میانگین
9/80	89	5/102	3/70	87	8/96	554	7
5/82	31	6/58	6/77	29	0/57	768	0
5/27	4	5/14	2/36	4	5/15	502	0

جدول 4 حوزه موضوعی مجله‌هایی را نشان می‌دهد که مقاله‌ها در آنها منتشر شده‌اند. این دسته‌بندی بر اساس دسته‌بندی موضوعی مجله در پایگاه اسکوپوس است. حوزه عمومی مربوط به مجله‌هایی است که حوزه خاصی ندارند و در چندین حوزه علمی مقاله منتشر می‌کنند مثل مجله Nature. در اینجا نیز مثل تعداد نویسندگان مشخص است که بیشترین مجله مربوط به علوم فیزیکی و کمترین مربوط به علوم اجتماعی است. اما باز موارد نقض حق نشر در میان آثار علوم اجتماعی بیش از سایر حوزه‌هاست.

جدول 4. موضوع مجله‌ها

موضوع	کل مقاله‌ها		مقاله‌های ناقض حق نشر	
	تعداد	درصد از کل	تعداد	درصد از کل
علوم سلامت	131	2/26	44	6/33
علوم زیستی	107	4/21	47	9/43
علوم فیزیکی	199	8/39	87	7/43
علوم اجتماعی	51	2/10	23	1/45
عمومی	12	4/2	0	0
جمع کل	500	100	201	-

(با حذف مقوله عمومی) $X^2 = 4.3, df = 3, sig > 0.05$

ویژگی‌های نویسندگان

در کل، هر مقاله به طور متوسط 5/4 نویسنده داشت (انحراف معیار 9/2). در مورد مقاله‌های ناقض حق نشر میانگین تعداد نویسندگان 6/4 (انحراف معیار 8/2) بود که تفاوت چندانی با میانگین مقاله‌های غیرمتناقض یعنی 4/4 (انحراف معیار 3) ندارد. چهل و شش مقاله تک نویسنده بودند و نزدیک یک سوم (8/31٪) مقاله‌ها توسط نویسندگان نخست و حدود یک پنجم توسط نویسندگان آخر در ریسرچ‌گیت آرشیو شده‌اند. نویسندگی 135 مقاله دارای همکاری بین‌المللی بود و فراگذاری مقاله‌ها در ریسرچ‌گیت نیز بین تاریخ‌های 3 ژانویه 2014 و 2 اگوست 2015 انجام شده بود.

از میان 500 نویسنده‌ای که مسئول آرشیو کردن متن کامل مقاله‌ها در ریسرچ‌گیت بودند، 407 نفر مرد و 93 نفر زن بودند. مردان مسئول فراگذاری 6/83 درصد از مقاله‌های ناقض حق نشر بودند. پروفایل 379 نویسنده حاوی تصویر بود، وجود تصویر را می‌توان نشانه‌ای از تعامل عضو با سایت دانست. جدول 5 همه این شاخص‌های آماری را برای نویسندگان کل مقاله‌ها و مقاله‌هایی که بر خلاف سیاست حق نشر ناشر در ریسرچ‌گیت فراگذاری شده‌اند نشان می‌دهد. آزمون مجذور خی تفاوت معناداری از نظر جنسیت یا وجود تصویر بین نویسندگان ناقض و غیرناقض نشان نداد.

جدول 5. ویژگی‌های نویسندگان مقاله‌ها

جنسیت	کل مقاله‌ها		مقاله‌های ناقض حق نشر	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
مرد	407	4/81	168	6/83
زن	93	6/18	33	4/16

6/79	160	8/75	379	بله	وجود تصویر
4/20	41	2/24	121	خیر	
7	14	2/9	46		تک نویسنده
8/31	64	31/8	159		فراگذاری توسط نویسنده نخست
3/24	49	6/21	108		فراگذاری توسط نویسنده آخر
8/30	62	27	135	بله	هم‌نویسندگی بین‌المللی
2/69	139	73	365	خیر	

میانگین تعداد انتشارات (شامل همه نوع اثر از جمله مقاله مجله و همایش وغیره) برای هر نویسنده 48 بود. این عدد برای نویسندگان ناقض حق نشر 49 بود. میانگین عدد آر جی برای همه نویسندگان و نیز برای نویسندگان ناقض حق نشر یکسان و معادل 26 بود. علت توجه به میانگین در اینجا این است که داده‌ها دارای چولگی است و میانگین شاخص واقعی‌تری به نظر می‌رسد. نگاه کنید به جدول 6.

جدول 6. آمار انتشارات نویسندگان

مقاله‌های ناقض حق نشر			کل مقاله‌ها				کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف معیار	میانگین	میانگین	انحراف معیار
انحراف معیار	میانگین	میانگین	میانگین	میانگین	میانگین	میانگین							
9/10	26	4/26	9/11	26	4/25	56	0	عدد آر جی					
6/100	49	1/85	6/101	48	1/80	1275	1	تعداد انتشارات					
8/88	42	9/72	3/95	40	1/70	1262	1	تعداد مقاله					
2/53	18	2/31	4/42	16	2/28	597	0	تعداد مقاله تمام متن					

از نظر کشور وابستگی سازمانی نویسندگان مقاله‌ها، 500 نویسنده از 61 کشور بودند که جدول 7 ده کشور برتر از نظر تعداد نویسنده (مقاله) را در داده‌ها نشان می‌دهد. کشورهای آمریکا، بریتانیا و چین که تعداد مقاله بیشتری نسبت به کشورهای دیگر منتشر می‌کنند در بالای جدول قرار دارند. اما از نظر نویسندگان ناقض حق نشر، رتبه ده کشور نخست قدری متفاوت است. بعضی کشورها مثل چین، ایتالیا و فرانسه به رتبه بالاتری صعود کرده‌اند و برخی مثل آلمان، بریتانیا و هند به رتبه پایین‌تری رفته‌اند به این معنی که مقاله کمتری در میان موارد نقض حق نشر داشته‌اند. ایران ده مقاله (2٪) از میان 500 مقاله داشت که از این تعداد 3 مقاله ناقض حق نشر بودند.

جدول 7. کشور وابستگی سازمانی نویسندگان

مقاله‌های ناقض حق نشر	کل مقاله‌ها
-----------------------	-------------

کشور	تعداد	درصد	کشور	تعداد	درصد
آمریکا	107	4/21	آمریکا	38	9/18
بریتانیا	28	6/5	چین	12	6
چین	27	4/5	ایتالیا	12	6
آلمان	24	8/4	فرانسه	11	5/5
هند	22	4/4	آلمان	10	5
ایتالیا	22	4/4	ترکیه	9	5/4
فرانسه	21	2/4	بریتانیا	9	5/4
اسپانیا	21	2/4	کانادا	8	9/3
کانادا	16	2/3	هند	8	9/3
هلند	14	8/2	هلند	8	9/3
51 کشور دیگر	198	6/39	33 کشور دیگر	76	8/37

نویسندگان بر اساس حوزه موضوعی شان به چهار گروه سلامت، زیستی، علوم فیزیکی و علوم اجتماعی دسته بندی شدند (جدول 8). برخی که اطلاعات کافی در پروفایل خود در مورد گروه علمی محل فعالیت خود ارائه نکرده بودند در گروه نامشخص قرار گرفتند. همان طور که مشخص است علوم فیزیکی بیشترین نویسندگان و علوم اجتماعی کمتر نویسندگان را در میان کل مقاله‌ها دارند. با این حال علوم اجتماعی بیش از سایر علوم دارای موارد نقض حق نشر هستند چرا که بیش از 50 درصد مقاله‌های آنان مشمول نقض حق نشر می‌شود.

جدول 8. حوزه موضوعی نویسندگان

موضوع	کل مقاله‌ها		مقاله‌های ناقص حق نشر	
	تعداد	درصد از کل	تعداد	درصد در هر ردیف
علوم سلامت	103	6/20	40	8/38
علوم زیستی	112	4/22	41	6/36
علوم فیزیکی	208	6/41	85	9/40
علوم اجتماعی	58	6/11	30	7/51
نامشخص	19	3/8	5	3/26
جمع کل	500	100	201	-

(با حذف مقوله نامشخص) $X^2 = 3.8, df = 3, sig > 0.05$

بحث و نتیجه گیری

ریسرچ گیت به منبع عظیمی برای دسترسی رایگان به متن مقاله‌های مجله‌ها تبدیل شده است. وجود متن کامل مقاله‌ها در ریسرچ گیت به همراه قدرت جستجوی گوگل اسکالر که این آثار را جستجوپذیر می‌کند، فرصت بزرگی برای دسترس‌پذیر کردن آثار علمی برای خوانندگان فراهم آورده است، اما از طرف دیگر چالشی نیز برای ناشران مجله‌ها محسوب می‌شود. ریسرچ گیت در 2015 مدعی شد که از 80 میلیون مقاله ثبت شده در آن، 19 میلیون حاوی متن کامل بودند که معادل 24 درصد است. بخش قابل توجهی از این فایل‌ها را خود نویسندگان در ریسرچ گیت قرار داده‌اند.

این تحقیق نشان داد که چهار پنجم (2/81 درصد) از مقاله‌های تمام متن ریسرچ گیت به نوعی فایل نهایی منتشر شده توسط ناشر بودند. این عدد قابل توجهی است به ویژه اگر با 59 درصدی مقایسه شود که در تحقیق کوی (2009) مشخص شد. کوی (2009) نشان داد که 38 درصد از مقاله‌هایی که متن کامل داشتند سیاست حق نشر ناشر را نقض کرده‌اند. این رقم در تحقیق حاضر 2/40 درصد بود که افزایش چشمگیری را نشان نمی‌دهد. همانطور که یافته‌های کوی نشان داد مشکل اصلی در مورد نقض حق نشر مربوط به زمانی است که نویسندگان نسخه پی دی اف نهایی که ناشر تهیه کرده است را خودآرشیوی می‌کنند که این مسئله در تحقیق حاضر نیز تأیید شد.

از نظر ویژگی‌های مقاله‌ها، همانطور که تلوال و کوشا (2016) اشاره کردند، مقاله‌های ریسرچ گیت به طور عمده مقاله‌های اخیر هستند. تحقیق جاری نیز همین را نشان داد چرا که قدیمی‌ترین مقاله مربوط به سال 2002 بود. بیشتر مجله‌ها و نویسندگان مربوط به علوم فیزیکی و کمترین آنها مربوط به علوم اجتماعی بودند. در پژوهش تلوال و کوشا (2016) نیز مشخص شد که علوم انسانی و هنر که در تحقیق حاضر بخشی از علوم اجتماعی لحاظ شدند حضور کمتری در ریسرچ گیت دارند. تحقیق حاضر نشان داد اگر چه حوزه علوم اجتماعی از باقی علوم حضور کمتری در ریسرچ گیت دارد اما موارد نقض حق نشر در میان آثار آن بیش از سایر حوزه‌هاست.

پژوهش حاضر محدودیت‌هایی نیز داشت. اگر چه نمونه‌گیری به شکل تصادفی و در دو مرحله انجام شد، اما انجام تحقیقی مشابه در مقیاس بزرگتر می‌تواند برای تعمیم مطمئن‌تر یافته‌های این پژوهش مفید باشد. همچنین این پژوهش به مقاله‌های انگلیسی مجله‌ها محدود می‌شود و می‌توان بررسی مشابهی روی مقاله‌های غیر انگلیسی انجام داد. نیاز است که پیمایش و نیز مطالعه‌ای کیفی صورت گیرد تا انگیزه و علت نقض حق نشر در رفتار خودآرشیوی نویسندگان کنکاش شود.

با توجه به میزان قابل توجه نقض حق نشر در آثار تمام متن قابل دسترسی در ریسرچ گیت (40 درصد) لازم است که این سایت اقدامی در این زمینه انجام دهد. در حال حاضر ریسرچ گیت با ارسال پیام‌هایی به نویسندگان آنها را تشویق به فراگذاری متن کامل مقاله‌هایشان می‌کند. به عنوان مثال اگر مجله‌ای از

خودانتشاری پشتیبانی می‌کند، ریسرچ‌گیت پیامی به نویسندگان نشان می‌دهد با این مضمون که مجله این مقاله شما از خود انتشاری پشتیبانی می‌کند، چرا متن کامل را بازگذاری نمی‌کنید؟. اما خوب است که عکس این کار نیز انجام شود به عنوان مثال زمانی که نویسندگان اقدام به فراگذاری متن کامل مقاله‌ای می‌کند که مجله یا ناشر آن از خود آرشیوی پشتیبانی نمی‌کند، اختطاری جهت آگاهی به نویسندگان نشان داده شود. در هر صورت تداوم خدمت این سرویس پرطرفدار در درازمدت نیازمند توجه بیشتر توسط خود این سایت و اعضای آن به مسئله حق نشر است و گرنه این سایت ممکن است وارد چالش‌های حقوقی با ناشران مجله‌ها نظیر الزویر شود.

سپاسگزاری

بخشی از این پژوهش را دانشگاه خوارزمی تأمین مالی کرده است و نویسندگان مایل است از آقای محمود سنگری برای کمک در گردآوری بخشی از داده‌ها سپاسگزاری کند.

منابع

- اجاق، فرخنده، و کوشا، کیوان (1390). بررسی الگوی خود-آرشیوی نویسندگان ایرانی: مقایسه حوزه‌های علوم و علوم اجتماعی، تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، 17 (2)، 285-304.
- Cabanac, G. (2016). Bibliogifts in LibGen? A study of a text-sharing platform driven by biblioleaks and crowdsourcing. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 67(4), 874-884. DOI: 10.1002/asi.23445
- Covey, D. T. (2009). Self-archiving journal articles: A case study of faculty practice and missed opportunity. *Portal: Libraries and the Academy*, 9(2), 223-251. DOI: 10.1353/pla.0.0042
- Gadd, E., Oppenheim, C., & Proberts, S. (2003a). RoMEO Studies 1: The impact of copyright ownership on academic author self-archiving. *Journal of Documentation*, 59(3), 243-277. DOI: 10.1108/00220410310698239
- Gadd, E., Oppenheim, C., & Proberts, S. (2003b). RoMEO studies 4: an analysis of journal publishers' copyright agreements. *Learned publishing*, 16 (4), 293-308. DOI: 10.1087/095315103322422053
- Inaba, R., & Yamazaki, R. (2015, August). Survey on Copyright Infringement of Digital Contents: A Case Study of Japanese University Students. In *International Conference on Human-Computer Interaction* (pp. 657-660). Springer International Publishing. DOI: 10.1007/978-3-319-21383-5_110
- Jamali, H.R., Russell, B., Nicholas, D. & Watkinson, A. (2014). Do online communities support research collaboration? *Aslib Journal of Information Management*, 66 (6), 603-622. DOI: 10.1108/AJIM-08-2013-0072
- Jamali, H. R., & Nabavi, M. (2015). Open access and sources of full-text articles in Google Scholar in different subject fields. *Scientometrics*, 105(3), 1635-1651 DOI: 10.1007/s11192-015-1642-2
- Jamali, H. R., Nicholas, D., & Herman, E. (2016). Scholarly reputation in the digital age and the role of emerging platforms and mechanisms. *Research Evaluation*, 25(1), 37-49. DOI: 10.1093/reseval/rvv032
- Laakso, M. (2014). Green open access policies of scholarly journal publishers: a study of what, when, and where self-archiving is allowed. *Scientometrics*, 99 (2), 475-494. DOI: 10.1007/s11192-013-1205-3
- Martín-Martín, A.; Orduña-Malea, E.; Ayllón, J.M.; Delgado López-Cózar, E. (2014). Does Google Scholar contain all highly cited documents (1950-2013)? EC3 Working Papers, 19. <http://arxiv.org/abs/1410.8464>.

Thelwall, M., & Kousha, K. (2016). ResearchGate articles: Age, discipline, audience size, and impact. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. In press, DOI: 10.1002/asi.23675

استناد به این مقاله:

جمالی مهموئی، حمیدرضا (زودآیند). نقض حق نشر در خودآرشیوی ریسرچ گیت. مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات

زودآیند
ریسرچ گیت
مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات